

PARMENİDES FELSEFESİNİN VARLIĞI TEMELLENDİRME TARZININ KENDİNDEN SONRAKİ FELSEFEYE ETKİLERİ

Naciye Atış*

ÖZET

Parmenides'in varlıkla ilgili çalışmaları, varlığın nedeni ve çıkış koşullarını ortaya koymak değil, tek ve bütün halindeki varlığın doğasını anlamaya yöneliktir. Parmenides bu amaç için varlığın var olduğunu düşünme aracılığıyla temellendirir. Parmenides varlığı temellendirirken, var-olmayan kavramını da kullanır. Bu kullanma, varlığın yapısal özelliklerini ortaya koyarken neden var olmadığını ispat etme şeklindedir. Var-olmayan onun felsefesinde tek başına anlamı ve yeri olan bir kavram değildir. Parmenides'in, var-olanı temellendirirken var-olmayandan yararlanması, kendinden sonraki felsefenin hareket ve değişim konularına yaklaşımını etkiler. Parmenides felsefesinden etkilenen filozoflardan birisi de Demokritos'tur. Yeniden evren bilim çalışmalarına yönelen filozof için sadece temel varlık araştırması değil hareket konusu da temel olur. Demokritos hareket için boşluğun gerekli olduğunu çünkü hareket kavramının boşluk kavramı olmadan çalışılmayacağını düşünen bir filozoftur. Parmenides var-olmayan kavramını varlığın karşıtı olarak kullanırken bu karşıtlığı, varlığın taşıdığı özelliklerden yola çıkarak kurar. Parmenides iki kavram arasında karşıtlık kurmasının sonucunda var-olmayanı yok kabul eder. Oysa Demokritos felsefesinde var-olmayan, boşluk olarak kullanılarak üzerine felsefe yapılır. Demokritos felsefesi varlığın karşıtı olan var-olmayanı kabul etmekle Parmenides'in üzerine düşünme ve konuşmanın olanaksız olduğunu kabul ettiği alan üzerine düşünüp konuşmanın olanağını gösterir.

Anahtar kelimeler: varlık, yokluk, hareket, değişim, boşluk, atom

(The Influence Of Parmenides' Style Of Establishing Existence To The Subsequent Philosophy)

ABSTRACT

Parmenides' works about existence are not intended to introduce the reason and the conditions of departure of being, but rather intended to understand the nature of being as a particular and a unified whole. For this purpose, Parmenides fixes the existence of being by means of thought. In grounding being, Parmenides uses the concept of non-being when grounding the being. This usage is in the form of proving why the being is not-existent while introducing its structural characteristics. The non-existent is not a concept which has a place and a meaning by itself in his philosophy. That Parmenides drew upon the non-existent while establishing the existent influenced the movement and alteration approach of the subsequent philosophy after himself. One of the philosophers who was influenced by him was Demokritos. For the philosopher who intended to work on science, not only the investigation of the fundamental being but also the subject of movement becomes the basis. Demokritos is a philosopher who thinks that space is necessary for movement because the concept of movement cannot be studied without the concept of space. Parmenides, when using the concept of non-existent as being contrary to being, establishes this contrast on the basis of the attributes of being. As a result of establishing a contrast between these two concepts, Parmenides accepts the non-existent as absent whereas in Demokritos' philosophy, non-existent is accepted as a space and philosophized accordingly. The philosophy of Demokritos shows the possibility of thinking and talking about the field, which Parmenides thought not possible by accepting the non-existent as the contrast of being.

* Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Görevlisi
(Dr.)

108 Parmenides Felsefesinin Varlığı Temellendirme Tarzı...

Key words: being, absence, movement, change, space, atom

Giriş

Parmenides felsefesinin kavramı varlık, problemi de bu varlığın doğasını anlamaktır. Parmenides'in felsefenin problemini varlık olarak belirlemesi, felsefenin merkezine evrenbilim yerine varlık felsefesini yerleştirir. Milet filozoflarının evrenin hangi ilk ilkedden (*arkhe*) geldiğini arama çalışmaları, Parmenides ile yerini, varlığın doğasını anlama çalışmasına bırakır. Parmenides'in varlıkla ilgili çalışmaları, varlığın nedeni ve çıkış koşullarını ortaya koymak değil, tek ve bütün halindeki varlığın doğasını anlamaya yöneliktir. Parmenides, varlığın doğasının ne olduğunu araştırmaya, varlık kavramının kendisinden düşünme aracılığıyla çıkararak başlar. Parmenides'in burada yaptığı, varlığı düşünme ile temellendirmektir. Parmenides, varlığı temellendirirken, var-olmayan kavramını da kullanır. Bu kullanma, varlığın yapısal özelliklerini ortaya koyarken neden var olmadığını ispat etme şeklindedir. Var-olmayan onun felsefesinde tek başına anlamı ve yeri olan bir kavram değildir. Bu kullanım dışında var-olmayandan söz etmek olanaksızdır; çünkü Parmenides felsefesinde olmayan üzerine düşünmek ve konuşmak olanaksızdır. Parmenides'in, felsefesinde üzerine düşünülüp konuşulabilecek tek şeyin varlık olduğunu gösterme çabası, aynı zamanda var-olmayan üzerine düşünüp konuşmanın olanaksızlığını göstermeyi de içerir.

Parmenides'in, var-olanı temellendirirken var-olmayandan yararlanması, kendinden sonraki felsefenin hareket ve değişim konularına yaklaşımını etkiler. Parmenides'e göre; var-olmayandan söz etmek, hareket ve değişimin bir sonucu olacağı için, varlığın olduğu yerde böyle bir sonuç ve bu sonuca neden olacak koşullar söz konusu olamaz. Parmenides'in, tek ve hareketsiz olan varlığı korumak için, her türlü var oluş ve yok oluşun düşünülemez olduğunu gösterme ihtiyacı, onun felsefesinden hareketin tamamen dışlanmasına neden olur. Ancak Parmenides'in kendi felsefesinde ulaştığı bu sonuç, kendinden sonraki Grek felsefesinin de etkilenip buna göre şekillenmesine neden olur. Bu şekillendirici etki, Parmenides sonrası filozofları hareket konusunda şöyle bir durumla karşı karşıya bırakır: Parmenides çizgisinde felsefe yapmaya devam ederek hareketi yadsımak ya da Parmenides çizgisinin dışına çıkıp hareketi kabul ederek felsefe yapmak. Amaç varlık felsefesi yapmak

olduğunda, hareketin yadsınması sorun oluşturmaz. Amaç evrenbilim yapmak olduğunda hareketi kabul etmek gerekir. Ancak bazı filozoflar evrenbilim yaparken Parmenides felsefesiyle de uzlaşma yolunu seçmişlerdir. Bu filozoflardan birisi de Demokritos'tur. Demokritos, felsefesinde hareket ve değişimi kabul etmeyi Parmenides felsefesiyle uzlaşarak yapmak ister. Demokritos bunun için, Parmenides'in hem var-olan hem de var-olmayanla ilgili söylediklerinden yararlanır. Bu yazının amacı, Parmenides'in hareket ve değişim konusunu yadsımalarının kendinden sonraki felsefeye etkisini, onun varlığı temellendirirken var-olmayan kavramını nasıl kullandığını ve bunun Demokritos felsefesinde nasıl değerlendirildiğini ortaya koymaktır. Demokritos, hareketin kabulünün yol açacağı sorunu saptama, bu sorunu çözme ve kavramları kullanma noktalarında Parmenides felsefesini kaynak olarak kullanır. Demokritos'un Parmenides felsefesinden etkilenme konusu şu iki nokta üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır: Birincisi Parmenides'in varlık felsefesi yapma tarzının kendinden sonraki felsefeyi yönlendirecek kadar etkili olmasının nedeni. İkincisi de bu yönlendirici etkinin, hareket sorununu çözme denemeleri üzerindeki etkisi.

Parmenides'in Varlık Felsefesi

Parmenides felsefesinin, varlık felsefesi olarak adlandırılma nedeni, bu felsefenin tek probleminin varlık kavramını araştırması ve bu araştırmanın da varlığın kendisinden başlamasıdır.¹ Felsefeyi bu kavramdan başlatmak böyle bir varlığın, hep var olduğunu söylemekle olanaklıdır: "Yalnız bir yolun anlatılışı kalıyor daha, o da varlığın; vardır bu yolda pek çok işaret, çünkü doğmamış olduğundan yok-olmazdır da, Yapısı bütündür, sarsılmaz ve hedefsizdir. Ne bir kere var idi ne de olacaktır, şimdi bir bütün var çünkü."² Parmenides'in söylediği gibi varlığın hep var olduğu kabulü, onun var-olma nedeni ve koşullarını aramayı gereksiz kılar: "Nasıl bir doğuş bulacaksın ona? Nasıl, nereden yetişmiştir? Bırakmayacağım var-olmayandan söz etmeğe ne de düşünmeğe seni; söylenemez düşünülemez çünkü var-olmadığı. Nasıl

¹Friedrich Nietzsche, *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe*, Çev. Nusret Hızır, BFS yayınları, İstanbul (1985),66

²Walter Kranz, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, Çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984, B7.8.

110 Parmenides Felsefesinin Varlığı Temellendirme Tarzı...

yok olabilir var-olan öyleyse? Nasıl doğabilir? Doğduysa var değildir, ilerde doğacaksa da öyle. Böylece doğuş sönmüştür ve ölüm yok olmuştur.”³ Parmenides’in bu düşünceleri, felsefi amacının neden evrenbilim değil varlık felsefesi yapmak olduğunu da açıklar. Evrenbilim yapmak, varlığın doğuşunu ve ölümünü anlatmayı gerektirir ve bunların açıklaması yoktur. Varlığın kendisini anlatmak açıklaması verilemeyecek bu durumları düşünmemektir.⁴ Bu nedenle felsefe yapmaya başlayacağımız tek yol varlığın yoludur. Bu yola girildikten sonra da yapılacak şey, varlığın tek, bölünmemiş bir bütün, hareketsiz ve kendisiyle özdeş olduğunu açıklamaktır. Böyle bir çalışma, varlık kavramıyla uğraşmanın bir sonucu olarak varlık felsefesini ortaya koyar.

Ancak amaç Milet filozoflar örneğinde olduğu evrenbilim yapmak olsaydı varlığın ilk kaynağını ve onun bu kaynaktan çıkış koşullarını araştırmak gerekecekti. Miletli filozoflar bu araştırmayı evrenin ilk ilkesi (*arkhe*) kavramı temelinde yaparlar. Miletli filozofların *arkhe* kavramını evrenin ilk ilkesi olarak kullanmaları evrenbilim yapmak için zorunludur. Evrenbilim, ilk ilkedeki evrene geçilmesinin nasıl olanaklı olduğunu açıklamasını içerir.⁵ Parmenides’e göre varlığı bu şekilde araştırmak, varlığın oluş ve yok oluş halinde olduğunu kabul etmeyi gerektirir. Parmenides’e göre bunu kabul etmek doğuş ve yok oluşu kabul etmeye neden olur ki bu da gerçek olmadığı için düşünülemez ve bilinemez: “nasıl yok olabilir var-olan öyleyse? Nasıl doğabilir? Nasıl bir gereklik zorlamış ola onu sonradan yahut önceden hiçten başlayarak doğmağa. Bunların kararı şunda gizli: vardır yahut var değil.”⁶ Parmenides’in de söylediği gibi varlığın doğduğu ve yok olduğunun açıklaması yoktur. Açıklaması yapılacak tek şey onun var olduğu karardır. Burada gördüğümüz gibi felsefi sorun varlığın ilk ilkesini açıklamak değil onun tek, bütün, hareketsiz ve kendisiyle aynı olduğunu göstermektir. Felsefi sorun bu şekilde ortaya koyulunca da hareket ve değişimin reddedilmesi kaçınılmaz bir sonuç olur. Bu sonuçla da Parmenides, varlığı korumak için hareket ve değişimi reddetmeyi varlık felsefesi yapmanın koşulu haline getirir.

³ a.g.e., B7.8.

⁴ a.g.e. B6

⁵ Arda Denkeli, *Demokritos Aristoteles, İlkçağda Doğa Felsefeleri*, Kalamış Yayıncılık, İstanbul 1986, 13

⁶ Walter Kranz, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, Çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984, B7.8.

Parmenides Felsefesinde Var-olma ve Yok-olma

Parmenides için “var var olmak, hiç ise yoktur.”⁷ Var olmayla yok olma aynı şey değildir aynı şey sananlar dilsiz, kör, şaşkın ve kararsız kişilerdir.⁸ Var olmayan, tamamen algının neden olduğu bir yanılmadır.⁹ Algının neden olduğu yanılma, var olan bir şeyi yanlış algılama değil olmayan bir şeyi var gibi kabul etmektir. Olmayan bir şeyi var kabul etmek olanaklı olmadığı için olmayanın algısı, olmayanı var sanmaktır.¹⁰ Parmenides, var sanmak ifadesiyle yok olmanın var olma ve düşünmeyle ilgisi olmayan algı olduğunu bize gösterir. Parmenides’in yanılmanın kaynağını algı olarak göstermesinin nedeni, yanılmanın düşünmeden kaynaklanmayacağını kabulüdür. Zaten Parmenides’e göre düşünmesi sağır ve kör olan adamlar, böyle bir yanılmayı yaşar.¹¹ Böyle adamların sanmaları olan yanılmalar, var olma, düşünme ve gerçeğin karşıtıdır. Böyle bir kabulden dolayı da Parmenides felsefesinde algı ve düşünme karşıtlığı kurulur.¹² Ancak Parmenides bu karşıtlığı, varlığın karşıtının düşünülemeyeceğini göstermek için kurar. Yoksa karşıtlığın düşünülebilecek bir şey olduğunu göstermek için değil. Bu durumda da sonuç ortadadır: var olmanın karşıtı düşünülemez sadece var olan düşünülür.

Parmenides felsefesinde varlıkla ilgili kanıtlara varlık üzerine düşünmekle ulaşıldığı için bu felsefede gerçeğin kaynağı algı değil düşünmedir.¹³ Bunun sonucu olarak da Parmenides’in varlığı somut dünyada temellenmez. Varlığın temellendiği dünya, düşünme ve mantık dünyasıdır. Varlığın da somut, algı dünyasından kopuk bir şekilde kanıtlanması, varlığın hareketsiz ve durağan salt varlık olarak kavranmasına olanak sağlar. Varlığın kendisiyle özdeş kalmasını

⁷ a.g.e. B6

⁸ a.g.e. B7.8

⁹ Friedrich Nietzsche, *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe*, Çev. Nusret Hızır, BFS yayınları, İstanbul 1985,64

¹⁰ Walter Kranz, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, Çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984, B7.8.

¹¹ Friedrich Nietzsche, *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe*, Çev. Nusret Hızır, BFS yayınları, İstanbul 1985,63

¹² Gregory Vlastos, *Parmenides’ Theory of Knowledge*, John Hopkins University Pres, 1946, 70

¹³ a.g.e., 71

112 Parmenides Felsefesinin Varlığı Temellendirme Tarzı...

sağlayacak olan da bu hareketsizliği ve durağanlığıdır. Böylece Parmenides felsefesinde varlık düşünme aracılığıyla bilindiği zaman değişmez, durağan ve salt olarak kavranır.¹⁴ Oysa düşünme olmadan duyularla varlığı kavramaya çalışmak, varlığın hareket halinde görülmesine neden olur.¹⁵ Böyle bir görme durumu da varlığın kendisiyle özdeş kaldığını söylemeyi engeller. Bu bilgi, varlığın kendisiyle özdeş olduğunun ifadesidir: “Kıvıldamadığı, başlamadığı, doğmadığı ve geçmediği için aynı şey olarak, aynı şey içinde kalarak, kendi kendine yatar.”¹⁶ Buradaki özdeşlik ilişkisi kavramın kendisinden hareket edilerek elde edildiği için totolojiktir.¹⁷ Parmenides varlık kavramını en başa koyarak bütün kanıtları bu kavramdan çıkarır. Bu çıkarım da kavram üzerine düşünmek olduğu için, Parmenides bu noktada var olanla düşünmeyi özdeşleştirir.¹⁸ Burada düşünme var olanın kanıtı ve güvencesidir çünkü düşünme varsa varlık da muhakkak vardır. Varlığın özellikleri bu nedenle düşünmenin özellikleriyle aynı olur: kendisiyle özdeş, değişmez, sürekli ve ölümsüz.¹⁹

Varlığın kendisiyle özdeş olmadığını düşünüp söylemek de varlığın var olmamıyla aynı olduğunu sanmaktır.²⁰ Bu düşünme değil sanmadır çünkü Parmenides’e göre “aynı şeydir düşünmekle var olmak, düşünmeyi var olansız bulamazsın.”²¹ Parmenides için, hareket ve değişim sonucu olarak ortaya çıkacak olan var-oluş ve yok-oluş, düşünmeyle varlık özdeşliğini kaldıracağı için, gerçek olmaz. “Var olanın dışında başka olmayacaktır çünkü kader bağlamıştır bütün ve hareketsiz olmağa. Bu yüzden hepsi ad olacak insanların koyduklarınının, gerçek olduğuna inanarak: Meydana gelmek de yok olmak da var olmak da olmamak da, yer değiştirmek de.”²² Parmenides’in varlık ve hareketle

¹⁴ a.g.e., 72

¹⁵ Thilly F., Wood L., *A History of Philosophy*, Holt Rinehart and Winston Inc, 1964,38

¹⁶ Walter Kranz , *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, Çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984, B7.8.

¹⁷ Friedrich Nietzsche, *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe*, Çev. Nusret Hızır, BFS yayınları, İstanbul 1985,62,63

¹⁸ I.Crystal, *The Scope of Thought in Parmenides*, Cambridge University Press, 2002, 217

¹⁹ a.g.e., 217

²⁰ Walter Kranz, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, Çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984, B6

²¹ a.g.e., B7,8

²² a.g.e., B7.8

ilgili düşünceleriyle kendinden sonraki felsefe üzerine etkili olmasının nedeni felsefesini düşünme ve mantığa söz ettiğimiz şekilde dayandırmasıdır. Ancak Parmenides gibi amaç tek, bütün ve hareketsiz varlığın felsefesi olduğu zaman düşünme ve mantığın işleyişiyle çalışmak sorun oluşturmaz. Böyle bir işleyiş içerisinde hareketin olması sorun oluşturur. Ancak amaç sadece söz konusu varlığın felsefesi değil evreni açıklamak olduğu zaman hareketin sorun olmaması gerekir.

Demokritos'un Parmenides Felsefesine Yönelimi

Parmenides sonrası felsefede Demokritos gibi filozoflar yeniden evrenbilim çalışmalarına yönelmek isteyince hareket konusu önem kazanır. Yeniden evrenbilim çalışmalarına yönelen filozof için sadece temel varlık araştırması değil, hareket konusu da temel olur; çünkü hareket konusu işlenmeden evrenin bu ilk varlıktan nasıl ortaya çıktığının açıklaması verilemez. Demokritos bu açıklamayı vermek için ilk önce atomların evrenin varlıksal nedeni olduğu üzerinde durur. Atomlar, Parmenides'in varlık kavramının özelliklerini taşır. Parmenides'in Demokritos felsefesini temel varlık açıklaması konusunda etkilemesi sadece bu varlığın taşınması gereken özellikler konusunda değildir. Bu temel varlığın hareketle ilişkisinin nasıl kurulacağı konusunda da Parmenides'in varlığın tekliği, birliği ve durağanlığı konusundaki düşünceleri belirleyici olur. Parmenides'in varlığın hep var ve kendisiyle özdeş kalması için varlık içerisinde hareketi yadsınması Demokritos felsefesinde de atomların içerisinde hareketin yadsınması ile sonuçlanır. Atomlar evrenin varlık nedenidir ama evren bu nedenden oluşurken nedenin kendisi hiçbir şekilde değişime uğramaz. Çünkü hareket ve değişim, temel varlığın kendisinde değil dışındadır. Parmenides etkisinin egemen olduğu nokta tam da burasıdır. Temel varlık içerisinde hareket ve değişim asla söz konusu değildir. Varlığın hareketsiz ve değişmeyen yapısının atomlara taşınması Demokritos'a Parmenides'in bulduğu güçlüklerle çelişmeden hareket konusunu çalışma olanağı sağlar. Bu olanak Demokritos felsefesinde hareketi, atomlar için değil ondan ortaya çıkacak olan evren için gerekli yapar. Bununla da Demokritos, Parmenides'in varlığını, evrenbilim yapmayı olanaklı kılan varlıksal neden yapar.

114 *Parmenides Felsefesinin Varlığı Temellendirme Tarzı...*

Parmenides'in hareketin kabulünün sonucu olacak olan meydana gelme ve yok olma gibi durumların kabulünün gerçek olmadığını söylemesi Demokritos'un doğrudan hareketi kabul etmesiyle çözülmeye çalışılmaz. Bu çözüm çalışması filozofların Parmenides'in düşünceleriyle uzlaşmalarını içerir. Parmenides kendi felsefesinin mantığı içerisinde varlığın bütün ve dolu yapısından dolayı hareketi reddetmek zorundadır. Bu nedenle Parmenides sonrası felsefenin hareketi olanaklı kılacak bir açıklama getirmesi gerekir. Bunun için de harekete, kendini gerçekleştirilebileceği bir yer bulmak gerekir. Parmenides, varlık içerisinde hareketi dışlarken Demokritos'un hareketin olanağı konusunda kanıtlar bulmasına neden olur. Bu kanıtlar Parmenides'in var olmayanla ilgili söylediklerinde bulunur. Bu da gösterir ki Parmenides'in kendinden sonra evrenbilim çalışmalarına yönelen felsefeye etkisi sadece varlık kavramının atomlara etkileri konusunda değildir.²³ Var olmayan kavramı da en az varlık kavramı kadar önemli bir kavramdır çünkü o olmadan yeniden evrenbilim çalışmalarına yönelmenin olanağı yoktur. Parmenides'in varlık kavramı kendinden sonraki felsefeyi temel varlığın bütün değişimlerin arkasında değişmeden kalan şey olduğu kabulüne doğru yönlendirirken var olmayan kavramı da erken bir dönemden Grek felsefesini içi dolu olmayan boşluk kavramına hazırlar.²⁴ Bu kavram hareketin atomlar dışında gerçekleşmesine olanak sağlar. Boşluk burada atomlara evreni oluştururken hep var olması ve hiç yok olmamasına olanak verecek olan yer, boş uzay olur.²⁵ Gördüğümüz gibi Parmenides, var-olma ve var-olmama kavramlarına felsefesinde yer vermekle kendinden sonraki felsefenin evrenbilim yapma olanağını içinde taşıyan bir felsefe yapar. Parmenides varlığın hep var olduğu, hareketsiz, yok olmayan, kesintisiz ve bu nedenle de boşluğu içinde barındırmayan, her tarafı kapalı, sınırlı, küre şeklindeki özellikleri için felsefeyi salt varlık kavramına hapseden varlık felsefesi yaparken kendinden sonraki felsefeye, hareketi kullanmasını olanaklı kılacak malzemeyi de verir.

Demokritos, Parmenides'in var-olmayan kavramından, hareketin olabilmesi için içi boş olanın gerekli olduğu düşüncesine geçer.

²³ Zeller, E., *Grek Felsefesi Tarihi*, Çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul, 2008,82

²⁴ G.S. Kirk and Michael C. Stokes, *Parmenides' Refutation of Motion*, Brill, 1960,2.

²⁵ Thilly F., Wood L., *A History of Philosophy*, Holt Rinehart and Winston Inc, 1964,47

Demokritos hareket için boşluğun gerekli olduğunu çünkü hareket kavramının boşluk kavramı olmadan anlaşılamayacağını düşünen bir filozoftur. Bunu düşünmesinin nedeni Parmenides etkisidir.²⁶ O da Parmenides gibi dolu ortamda hareket olmayacağını düşünür. Boş olanın hareket için gerekliliği bu kavramı, evrenin ortaya çıkması konusunda temel varlık kadar önemli yapar. Demokritos'un bu düşüncesi, kendi felsefesi içerisinde evrenin ortaya çıkması için tek bir ögenin değil, bunun dışında ikinci bir ögenin de zorunluluğunu ortaya koyar.²⁷ Bu öğelerin evrenin oluşması için birlikte çalışabilmesini olanaklı kılan da harekettir. Demokritos kendi felsefesinde evrenbilim için, atomlar ve boşluğun tek başına yetmediğini, hareketin de bunlar için zorunlu olduğunu göstermekle dönemi ve döneminden sonraki felsefeyi yönlendirir. Onun çalışması, hareket konusunda yeni bir açıklama tarzını ortaya çıkardığı gibi Demokritos sonrası felsefenin hareket konusundaki tartışmalarının da odağını oluşturur.

Demokritos'a göre temel varlık atomlardır. *Atome* eski Grekçede bölünmeyen en küçük parça anlamındadır.²⁸ Atomlar, bölünmenin söz konusu olmadığı en küçük parçalar oldukları için değişmeleri de hiçbir zaman düşünülemeyecek olan varlıklardır.²⁹ Hareketi dolayısıyla değişmeyi kendi içlerinde içermeyen atomlar, Parmenides'in Bir Olan'ı gibi, evrenin değişmeden kalan temel varlığıdır.³⁰ Bu da atomların Parmenides'in varlığının tekliği dışındaki özellikleri karşıladığını gösterir. Demokritos atomların içinde hareketi yadsıyarak atomların Parmenides'in varlığı gibi kalıcılığını ve değişmezliğini sağlar. Parmenides'in varlıkla ilgili düşünceleri bir taraftan temel varlığın kalıcı olması gerektiği eğiliminin yerleşmesinde etkili olurken bir taraftan da hareketin kabulüyle ilgili güçlükler ortaya çıkarır. Bu güçlükler çözümediği sürece de hareket üzerine felsefe yapmak da olanaklı olmaz. Demokritos bu olanağını ortaya çıkarmak için hareketin zorunluluğunu

²⁶ Arda Denkel, Demokritos Aristoteles, *İlkçağda Doğa Felsefeleri*, Kalamış Yayıncılık, İstanbul 1986, 67

²⁷ Walter Kranz, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, Çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984, 67A8.68A48.67A7.

²⁸ Arda Denkel, Demokritos Aristoteles, *İlkçağda Doğa Felsefeleri*, Kalamış Yayıncılık, İstanbul 1986, 65

²⁹ Walter Kranz, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, Çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984, 67 A8.

³⁰ Gregory Vlastos, *Parmenides' Theory of Knowledge*, John Hopkins University Pres, 1946, 77

116 *Parmenides Felsefesinin Varlığı Temellendirme Tarzı...*

ortaya koyar. Evrenbilim söz konusu olduğunda öncelikli olarak oluşu olanaklı kılacak olan hareketin problem olarak kabul edilmesi zorunludur.

Demokritos'un evrenbilim yaparken kullandığı kavram sırası Parmenides felsefesinin etkisindedir: evrenin ilk ilkesi olan içi sıkı sıkıya dolu atomlar, bunların hareketi ve bunların hareket etmelerine olanak sağlayacak olan yer, boşluk. Demokritos'un evrenbiliminin kavramsal örgüsü üzerinde Parmenides'in varlık felsefesinin şekillendirici etkisi hareketin niteliği konusunda da görülür. Demokritos'a göre hareketin niteliği fiziksel olmasıdır.³¹ Parmenides'in kabul ettiği gibi varlıksal değildir. Parmenides için hareket varlıksaldır çünkü varlığın var olma ve yok olması ile ilgilidir.³² Demokritos için hareket fizikseldir çünkü atomlar onun sayesinde boşluğa düşerler. Bu nedenle hareket atomları bir yerden başka bir yere taşıyan fiziksel yer değiştirme hareketidir. Bu yer değiştirme hareketi, atomların birbirlerini çekme, itme ve birbirlerine çarpmalarıyla oluşur. Bu fiziksel hareketler olmasa atomlar boşluğa düşüp nesnelere oluşturamazlar. Dolayısıyla Demokritos felsefesinde atomlar fiziksel olarak hareket etme özelliğine sahiplerdir ve bu özellik sadece onların yer değiştirmelerine neden olur. Bu yer değiştirme hareketi atomların kendisini değiştirecek onları var ya da yok kılacak bir özellik değildir.³³ Bu fiziksel hareket, atomları boşluğa taşır. Demokritos'a göre atomlara bu olanağı veren, atomların kendiliğinden hareket etme özellikleridir.³⁴ Ancak bu hareket dolu oldukları için atomların içinde gerçekleşmez bu nedenle de hareket, atomların varlıksal değişimine neden olmaz. Atomların fiziksel olarak hareket eden varlıklar olarak kabul edilmeleri için, Parmenides'in varlığından farklı bir yapıda olmaları gerekir. Parmenides'in varlığı hareket etmeyen, değişmeyen, kendisiyle aynı kalan salt varlıktır. Atomlar ise yer kaplayan ve hareket eden cisimsel varlıklardır.³⁵ Bu cisimsellik onların hem fiziksel olarak yer kaplamasını, hem de hareket etmesini sağlar.

³¹ Walter Kranz, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, Çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984, 67 A 14

³² G.S. Kirk and Michael C. Stokes, *Parmenides' Refutation of Motion*, Brill, 1960,2.

³³ Walter Kranz, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, Çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984, 68 A 48, 67 A 7

³⁴ a.g.e., 67 A 9. 6. 16

³⁵ a.g.e., 67 A 9. 6. 16

Demokritos'un felsefesinde hareketi olanaklı kılmanın birinci adımı hareketin niteliği, ikinci adım da hareketin yeridir. Demokritos boşluğu adlandırdığı anda Parmenides felsefesinin adlandırmaya bile izin vermediği bir alana, var olmayanın alanına girer.³⁶ Demokritos için boşluk, atom anlamında var olan değil ama onlar kadar var olandır.³⁷ Burada boşluğun var olması atomun var olmasıyla aynı değildir. Boşluk, atomlara kendi içinde hareket etme olanağı sağlayan mekan, yer olarak gerçektir. Bu gerçeklik boşluğun kendi başına gerçekliğidir.³⁸ Boşluğun var olmak için atomlara ihtiyacı yoktur aksine atomların hareket ederek evreni oluşturmak için boşluğa ihtiyaçları vardır. Öyleyse Demokritos felsefesinde nesnelere oluşması için atomlar kadar boşluk da gerekli ve etkili bir nedendir.³⁹ Evrenin oluşabilmesi için atomların tek başına yeterli olmaması Demokritos felsefesinde boşluğun gerçek olarak kabul edilmesinin kanıtı olur. Demokritos evrenin başlangıcı için iki ögeyi şart koşar: atomlar ve boşluk. Bu durumda Demokritos felsefesinde boşluk bir yandan atom gibi dolu olmadığı için (atoma göre) var olmayandır. Diğer yandan da atomlar hareket için boşluğu gerektirdikleri için boşluk gerçektir. Boşluğun bu konumuna rağmen atomun dolu özelliğine göre var olmayan olarak kabul edilmesi, Demokritos'un Parmenides felsefesiyle uzlaşma çabasının başka bir sonucudur. Demokritos atomlara var olan, boşluğa da gerçek olan özelliklerini yüklediğinde onunla uzlaşarak hareketi olanaklı kılar. Atomlar dolu olduklarından içlerinde hareketi barındırmayan varlıklardır. Boşluk da dolu olmayan ve dolu olmadığı için de harekete olanak tanıyan gerçektir. Ayrıca boşluk atomların içini doldurmasıyla dolar ve var olur. Bir şey dolu olduğu anda varlık kazandığı için artık yokluğundan söz edilmez.

Sonuç

Parmenides felsefesi, Demokritos felsefesi için aynı zamanda kaynaktır. Parmenides felsefesinin kaynak olarak kullanıldığı noktalar,

³⁶ Arda Denkel, *Demokritos Aristoteles, İlkçağda Doğa Felsefeleri*, Kalamış Yayıncılık, İstanbul 1986, 67

³⁷ Walter Kranz, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, Çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984, A 8. 68. A 48. 67 A 7.

³⁸ Thilly F., Wood L., *A History of Philosophy*, Holt Rinehart and Winston Inc, 1964,47

³⁹ a.g.e., 48

118 *Parmenides Felsefesinin Varlığı Temellendirme Tarzı...*

varlığın özellikleri ve varlığın temellendirilme tarzıdır. Parmenides Grek felsefesine Anaximandros'la birlikte girmeye başlayan, ilk ilkenin evrenin kaynağı olabilmesi için kalıcı olması gerektiği düşüncesini varlığın temel özelliği yapar. Parmenides'in bu adımı Grek felsefesinin her döneminde kalıcı ve değişmez olanı arama eğilimi için güçlü bir dayanak olur. Bu dayanak evrenin salt, kalıcı ve değişmeyen varlıksal nedenidir. Grek felsefesinin her dönemindeki kalıcılık ve değişmezlik arayışı ancak böyle bir nedenle olanaklı olabileceğinden Parmenides'in bu katkısı, onu bu felsefe içerisinde güçlü kılar. Parmenides'in varlığının kendinden sonraki felsefede evrenin değişmeyen varlık nedenine dönüşmesinde bu varlığın mantık aracılığıyla kanıtlanması da etkilidir. Parmenides varlığın zaman ve mekan dışı salt varlık olarak kanıtlanmasını ancak onun kendisiyle özdeş olduğunu söyleyerek ulaştır. Bu özdeşlik de salt düşünseldir. Parmenides'in varlığın zaman ve mekan dışılığının düşünsel olması bu varlığı sadece düşünmenin konusu yapmaz aynı zamanda düşünmeyle özdeş yapar. Parmenides sonrası Grek felsefesi bu örtüşmeyi kaldırmak yerine örtüşmeyi sürdürür. Bu örtüşmenin devamı Demokritos felsefesinde atomların duyuyla değil akıl ile bilinebileceği düşüncesinde kendini gösterir.⁴⁰ Ayrıca söz konusu örtüşmenin Demokritos felsefesinde bu şekilde devam etmesi Parmenides'in, düşünme sadece varlık üzerine olduğu düşüncesinin de devamıdır. Parmenides'in varlık kavramını temellendirme tarzının kendinden sonraki felsefeyi yönlendirecek kadar etkin olma nedeni de bu şekilde anlaşılır.

Parmenides'in salt varlığı temellendirebilmek için hareketi reddetmesinin kendinden sonraki Demokritos felsefesinde hareketin olanağını kurma çabalarını da yönlendirmesinin nedeni, hareketi varlıksal değil fiziksel olarak kabul etmesidir. Hareketin varlık olduğu da kabul edilince her tür hareketin varlığın oluş ve yok oluşuna neden olduğu düşünülür. Parmenides'e göre bu nedenle salt varlık kabulü için hareketi reddetmek gerekir. Demokritos, Parmenides'in salt varlık için düşünemediği varlık hareketini, atomlar için düşünmez. Böylece Demokritos atomların özellikleri ve oluşu olanaklı kılacak koşullar konusunda Parmenides felsefesiyle uzlaşır. Demokritos'un bu uzlaşma noktası kendi felsefesinde hareketin olanağını sağlar. Dolu olan atomlar,

⁴⁰ Walter Kranz, *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, Çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984, 68 B 6.8.117.7.9.11.125.

kendi içlerinde hareketsiz oldukları için değişim ve bölünmeyi içlerinde barındırmazlar ama atomlar her zaman hareket halindedirler. Hareket yer kaplama, şekil ve büyüklük gibi atomların temel özelliklerinden biridir. Demokritos bu durumla hareketin atomların yapısını değiştirmeden de onların temel özelliklerinden birisi olabileceğini ortaya koyar. Demokritos felsefesinin hareketin bu şekilde olanaklı olduğunu ortaya koymasının önemi, Grek felsefesinde yeniden evrenbilim çalışmanın olanaklı olduğunu göstermesidir. Hareket ve değişim olanaksız kabul edildiği zaman oluş ve onun ortaya çıkaracaklarından söz edilemez. Oluşun olmadığı yerde de sözü edilecek tek şey değişmeyen varlık olacağı için felsefe salt varlık probleminden uzaklaşamaz. Felsefe salt varlık felsefesi değil evrenbilim de yapmak istediğinde *arkhe* ve oluş problemlerini ve bu problemleri aktif kılacak olan hareket, değişim ve boşluk kavramlarını ele almak zorundadır. Demokritos felsefesinden sonra görülmüştür ki evrenin oluşumu açıklanmak istendiğinde sadece madde yeterli değildir. Madde sadece evrenin maddi nedenidir. Nesne söz konusu olduğunda maddenin yanı sıra hareketin nesneyi ortaya çıkaracağı yer zorunludur. Bu nedenle de maddenin hareket etmesi ve hareket edecek bir yerinin olması gerekir.

Parmenides'in var-olmayan kavramını hareket ve değişimi olanaklı kılan boşluk olarak değerlendirerek onun felsefesiyle uzlaşan sadece Demokritos değildir. Parmenides sonrası Grek felsefesi, özünde onunla uzlaşan bir felsefedir. Uzlaşılan sadece varlık kavramı değil aynı zamanda var-olmayanla ilgili düşünceleridir. Parmenides var-olmayan kavramını varlığın karşıtı olarak kullanırken bu karşıtlığı, varlığın taşıdığı özelliklerden yola çıkarak kurar. Parmenides iki kavram arasında karşıtlık kurmasının sonucunda var-olmayanı yok kabul eder. Oysa Demokritos felsefesinde var-olmayan, boşluk olarak kullanılarak üzerine felsefe yapılır. Demokritos felsefesi varlığın karşıtı olan var-olmayanı kabul etmekle Parmenides'in üzerine düşünme ve konuşmanın olanaksız olduğunu kabul ettiği alan üzerine düşünüp konuşmanın olanağını gösterir.

Parmenides'in hareketi reddetmeyi varlık felsefesi yapmanın koşulu haline getirmesi kullandığı yöntem ve kanıtlardan dolayı evrenbilim yapmak isteyen filozofları da etkiler. Bu etki evrenbilim yapan filozofların hareketi kabul ederken onun varlığın korunmasıyla ilgili söyledikleriyle uzlaşmalarına neden olur. Bu uzlaşma kaygısı

120 *Parmenides Felsefesinin Varlığı Temellendirme Tarzı...*

Parmenides'in varlığın olduğu yerde hareket ve değişimin olanaksız olduğunu göstermesinin, evrenbilim yapmanın temeline yerleşmesine neden olur. Evrenbilim yaparken de başlanacak olan, evrenin varlık nedeni olan kavramdır. Bu kavramın böyle bir neden olabilmesi için Parmenides'in salt varlık kavramıyla aynı özellikleri taşıması gerekir. Aksi durumda evrenbilim yapmaya başlayacağımız varlıksal bir neden bulamayız. Demokritos Parmenides felsefesiyle uzlaşırken evrenbilim yapmanın olanağını da onun felsefesinden çıkarır.

KAYNAKÇA

- CRYSTAL, I. *The Scope of Thought in Parmenides*, vol 52,pp207-219, The Classical Quarterly, Cambridge University Press, 2002.
- DENKEL, A. *Demokritos Aristoteles, İlkçağda Doğa Felsefeleri*, Kalamış Yayıncılık, İstanbul, 1986.
- NIETZSCHE, F. *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe*, Çev. Nusret Hızır, BFS yayınları, İstanbul, 1985.
- KRANZ, W. *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, (Çev. Suad Y. Baydur), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1984.
- KIRK, G.S. and Stokes Michael C. *Parmenides' Refutation of Motion*, vol.5,No 1,pp.1-4.Phronesis, Brill, 1960.
- THILLY, F., Wood L. *A History of Philosophy*, Holt Rinehart and Winston Inc, 1964.
- VLASTOS, G. *Parmenides' Theory of Knowledge*, Transactions and Proceedings of the American Philological association, vol 77,pp66-77, John Hopkins University Press, 1946.
- Zeller, E. *Grek Felsefesi Tarihi*, (Çev. Ahmet Aydoğan), Say Yayınları, İstanbul, 2008.